

TERMENI ȘI CONCEPTE AFERENTE ABORDĂRII DIACRONIC-ONTOLOGICE A LECTURII DE CĂTRE ALBERTO MANGUEL

CZU: 82.09

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.23.4-71.17>Doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar **Vlad PÂSLARU**E-mail: profesorse@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/000-0002-4398-7381>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

TERMS AND CONCEPTS RELATED TO THE DIACHRONIC-ONTOLOGICAL APPROACH OF READING BY ALBERTO MANGUEL

Summary. The study “follows the author” in building a synthesis of the reading concepts revealed historically in an essayistic stylistic key by Alberto Manguel (b. 1948, Argentina). More or less sufficiently examined by modern literary theory, Manguel (*Istoria lecturii – The history of lecture*, Bucharest: Orion (Nemira), 2022) gives the concepts of reading not only a narrative-diachronic vision, but also a philosophical-artistic depth, his vision shining a light on the thicket of terms in which the essence of reading is often hidden in theory literary studies. Since literary theory investigates the visible - the text and the message, from which it assembles an abstract, virtual reader, and Manguel discovers the very nature of reading, the primordial importance of reading-writing for the becoming of man in his own cultural-spiritual being. After nature, reading is the second existence of the human being, respectively, an essential necessity for his education as a being that coexists in nature and in culture. Reading makes man a transcendental being. Reading makes the man a transcendental being. Reading is the creator of the man and all his activities that continually build him culturally. Or, precisely in this context, reading is also examined by the theory of literary-artistic education, which Manguel’s diachronic-philosophical vision ennobles on the epistemic side.

Keywords: reading, reader, reading-writing, literary-artistic education, transcendence.

Rezumat. Studiul „merge după autor” în construirea unei sinteze a conceptelor de lectură dezvăluite istoric, în cheie stilistică eseistică, de către Alberto Manguel (n. 1948, Argentina). Examineate mai mult sau mai puțin suficient de către teoria literară modernă, Manguel (*Istoria lecturii*, București: Orion (Nemira), 2022) acordă conceptelor lecturii nu doar o viziune narativ-diacronică, ci și o profunzime filosofic-artistică, viziunea sa străluminând hățișul de termeni în care deseori este ascunsă esența lecturii în studiile de teorie literară. Căci teoria literară cercetează vizibilul – textul și mesajul, din care assemblează un cititor abstract, virtual, iar Manguel descoperă chiar natura lecturii, importanța primordială a citit-scrisului pentru devenirea omului întru propria ființă cultural-spirituală. Lectura este a doua existență, după natură, a ființei umane, respectiv, o necesitate esențială pentru educația sa ca ființă care coexistă în natură și în cultură. Lectura îl face pe om ființă transcendentală. Lectura este creatorul omului și al tuturor activităților sale care îl construiesc continuu cultural. Anume în acest context lectura este examinată și de teoria educației literar-artistice, pe care viziunea diacronic-filosofică a lui Manguel o înobilează pe latura epistemică.

Cuvinte-cheie: lectură, cititor, citit-scris, educație literar-artistică, transcendență.

PRELIMINARII

Teoria literară și hermeneutica literară moderne, preocupate de mecanismele convertirii textului literar în operă literară, sugerează și un chip sintetic virtual al cititorului de literatură. Acesta însă nu este un produs al unor cercetări teoretice și experimentale, deci nu este un cititor viu, a cărui activitate de lectură se desfășoară într-un timp-spațiu-modalitate concrete, ci unul dedus doar din natura textului și operei literare și identificat intuitiv-limitativ și părtinitor cu profilul interpreților profesioniști – critici, istorici și teoreticieni literari. Concomitent cu evoluția conceptelor de text

literar, de operă literară și de receptare literară (ultima fiind obiect de studiu preferențial pentru psihologia artei/lecturii), s-a dezvoltat și un domeniu educațional aferent celor trei perspective – educația literar-artistică (ELA)¹, având ca scop formarea cititorului de literatură artistică [1] – domeniu ignorat de cele două discipline fundamentale ale literaturii.

Contradicția însă nu e doar în absența ELA din teoria și hermeneutica literară, ci în ne-plinătatea epis-

¹ Prima atestare a termenului educație literară se regăsește la Quintilian, avocat roman din sec. I, nordul Spaniei (Cf.: Quintilian. *The Institutio Oratoria of Quintilian*. Oxford, 1920–1922).

temică a acestora, căci – a demonstrat-o Im. Kant [2], M. Heidegger [3], H.R. Jauss [4] și încă alți vreo douăzeci de autori de referință, cunoașterea artistic-estetică, spre deosebire de cunoașterea empirică și cea științifică (orientate asupra unui obiect independent de conștiința și voința subiectului cunoscător), își re-creează obiectul cunoașterii, în cazul nostru, opera literară. Nefiind re-creată de activitatea de lectură a cititorului, opera literară nici nu ar putea avea ființă. De unde s-a dedus că textul-receptarea-opera nu se pot produce altfel decât cu contribuția directă a cititorului. Cititorul deci nu e o abstracție, ci un element constitutiv real al cunoașterii artistice, respectiv, al fiecărei opere literare concrete, și a fost recunoscut ca atare în sec. al XX-lea în formula de *cel de al doilea subiect al operei literare*. Prin urmare, critica/teoria și hermeneutica literară, evitând să se pronunțe clar asupra devenirii cititorului în propria ființă – a educației literar-artistice, lasă loc pentru o abordare insuficientă a însuși obiectului lor de studiu – a naturii operei literare.

În spațiul literar românesc este cunoscut studiul lui P. Cornea despre lectură [5], acesta impunându-se, prin amploarea și plinătatea abordării teoretice-literare, și peste hotare, un studiu după lectura căruia parcă n-ar mai fi de spus și altceva despre lectură. Studiul lui A. Manguel (de aici încolo se va nota cu **M** – *n.a.*) însă, axat pe abordarea diacronic-filosofică, etic-estetică, și mai ales dacă-l conjugăm cu teoria educației literare-artistice, demonstrează că „noi, cititorii de astăzi, încă nu știm ce este lectura” [6, p. 39]. Deci încă nu știm cu adevărat și ce este literatura. Poate în primul rând pentru că știința și hermeneutica literară desconsideră tacit chestiunea formării cititorului de literatură.

Concepte. Istoria lecturii este urmărită diacronic și examinată etic-estetic și filosofic de **M** în interrelație cu conceptele *carte* și *cititor* și se încheie cu prezentarea unor idei cu privire la *învățarea lecturii*, această perspectivă înscriindu-se perfect în *teoria educației literar-artistice*.

CARTEA

Cartea, în istoria lecturii, este menționată de **M** ca a doua natură a omului, *cultura*: „D-zeu vine către om prin *natură* și *carte*” (W. Whitman). Aceasta este examinată preponderent ca *obiect cultural*, dar exemplele și comentariile sale angajează interferent ambele abordări. Prin carte autorul are în vedere *textul* sau/și *mesajul* – categoriile definitorii ale lecturii sau „epistemele predominante” (I. Plămădeală) în toate conceptele și teoriile literare, estetic-filosofice, lingvistice sau psihologice ale operei literare [7, pp. 8-11].

Cărții întotdeauna i s-au atribuit capacități mistice, care însă au slăbit după inventarea tiparului (1455). Acesta a distrus cetatea cărții, devenită dintr-o dată accesibilă unui număr tot mai mare de indivizi, angajați, la fel datorită cărții tipărite, într-o educație formală, bazată pe/asistată totalmente de cartea tipărită, care însă nu-și pierde filonul spiritual, ci îi amplifică și completează valoarea și în actualitate, prin întregul complex de acțiuni aferente lecturii, d.e., prin *transmigrația suflelor cititorilor*: împrumutând cuiva o carte, îi comunicăm și o parte din sufletul nostru, cel care primește cartea preluând și atitudinea față de ea a proprietarului ei.

Cartea este obiect cultural universal, deci **M** nu acceptă clasificările cărților pe domenii, deoarece orice carte își depășește titlul și valoarea immanentă prin valoarea adăugată de cititorii ei, care „o rescru” continuu. Astfel cititorul curios, cititorul alert „este forțat <...> să salveze cartea de la categoria la care a fost condamnată” [6, p. 235], căci pentru un cititor pasionat, odată citită, cartea îi devine apropiată, *ediție princeps*, de care nu se mai poate despărți – *simbol* al unei valori co-împărtășite.

Problema raportului carte-dispozitiv electronic **M** o rezolvă prin acceptarea ambelor mijloace de cunoaștere și acordând cititorului dreptul de a le alege sau/și combina într-un mod individual.

CITITORUL

Acum 6.000 de ani, când a fost inventată, în Mesopotamia, scrierea, societățile aveau teama pentru „*puterea cititorilor* de a readuce la viață un mesaj din trecut, de a crea spații secrete în care nimeni altcineva nu poate intra în timp ce se citește, de a putea redefini universul și de a se revolta împotriva *nedreptății*, toate acestea prin intermediul unei pagini” [6, p. 12] (cursiv. n. – Vl. P.). **M** este cucerit de această idee, considerând-o esențială nu doar cititorului, ci și citit-lecturii, prin care omul se aseamănează ziditorului lumii. Și are dreptate, căci doar Dumnezeu și omul-cititor au creat vreodată lumi inexistente.

Definitorii pentru **M** sunt subscrierea la și dezvoltarea ideii de re-creator al operei drept calitate supremă a cititorului – conceptul generic de lectură: cititorul (cult) deține capacitatea (cultivată) de a stăpâni și influența timpul și spațiul existențial ale lecturii, iar prin acestea – de a recrea lumea din afara sa (universul) și, mai ales, de a sfida nedreptatea – fenomen dușmănos oricărui individ uman. Datorită acestei capacități, cititorul percepe și creează-recreează sensul: învață să descifreze sistemul social de semne înainte de a le așterne pe hârtie, în tradiția iudeo-creștină universul fiind imaginat ca o Carte scrisă. Cărțile citite

devin „transferuri sau glose ale acelei colosale Cărți”, iar cititorul trăiește cu ceea ce citește, acțiune care creează existența metafizică. În sens platonician, cititorul merge de la cunoaștere spre obiectul ei, găsind că ideile au mai multă realitate decât lucrurile, iar psihologia (J. Hillman, 1974) a stabilit că prin lectura poveștilor copilului i se oferă „un model prin care sufletul se găsește pe sine în viață”.

Neurolingvistica a stabilit că emisfera dreaptă a creierului uman este responsabilă de limbaj, deci și de procesul de decodare a textelor. Dar limbajul anticipează decodarea, ceea ce validează ideea platoniciană de existență a cunoașterii *a priori* receptării obiectului de cunoaștere – astfel explică **M** și faptul că el însuși a început să citească înainte de a cunoaște literele. Asta ar putea să explice și originea transcendențială a învățării cititului, demonstrată empiric (toți oamenii sunt capabili să învețe cititul) și științific, că indivizii care nu știu să citească au emisfera stângă mai dezvoltată.

Deși originile cititului sunt încă nebuloase, învățarea cititului este aprobată praxiologic și social. Acest proces impune cel puțin două stadii: „vederea” cuvântului și „evaluarea” lui conform informației dobândite, ceea ce este echivalent cu comprehensiunea textului. **M** face trimitere la oftalmologul E. Javal, care, acum un secol, a descoperit că, de fapt, ochii sar de jur împrejurul paginii, aceste salturi sau sacadări producându-se de 3-4 ori pe sec., ceea ce înseamnă că *gradualitatea creării-lecturii/receptării operei* (C. Radu, 8) nu se produce doar de la parte spre întreg, ci concomitent de la parte spre întreg și de la un întreg vag spre unul mai explicit și mai interiorizat. Obiectivitatea înțelegerii textului citit se datorează aceluiași cod, cunoscut și împărtășit de către toți cititorii textului.

Valoarea cititului este produsă în foarte mare măsură de către cititor, deoarece, conform dr. O. Sacks, chiar și „vorbirea, vorbirea naturală *nu* constă numai din cuvinte izolate <...>. Ea este *exprimare* – expresia integrală a intenției cuiva care-și folosește în acest scop întreaga ființă –, exprimare a cărei înțelegere implică infinit mai mult decât recunoașterea unor cuvinte” [6, p. 54]. Recunoaștem în citatul din O. Sacks (neurolog, anii '80) pe filosoful Șt. Lupașcu (*Arta este definitorie ființei*), pe întemeietorul ciberneticii N. Wiener (*Omul gândește nu doar cu creierul, ci cu întreaga sa ființă*) și pe scriitorul B. Pasternak (*Lectura este activitatea umană supremă*), deoarece cunoașterea, inclusiv cea artistică, este întemeiată pe activitatea de citire, în sensul filosofic al termenului.

Drept o consolidare a concepției sale sintetice despre citit-lectură, **M** conchide că „cititorul exprimă ceea ce înțelege printr-un sistem foarte complicat, în care se împletesc semnificații dobândite, convenții so-

cială, lecturi anterioare, experiență personală și gust propriu” – valori care definesc cultura lecturii. Existența textului (a unei lumi create de om), remarcă **M**, este una tăcută, până în clipa în care un cititor îl lecturează”, căci, „chiar de la începutul său, cititul este apoteoza scrisului” [6, p. 213], iar „cititorul <...> nu este limitat la o singură interpretare” [6, p. 218].

Cititorul însă nu întotdeauna este marcat de mistica scrisului. **M** face trimitere la R. Barthes, care arată că cititul are două funcții pentru cititor: de justificare a existenței în chiar actul lecturii, fără nicio motivație ascunsă (nici chiar cea a plăcerii, aceasta fiind subînțeleasă în îndeplinirea actului lecturii), și de motivare ascunsă (învățare, critică), pentru care textul e un vehicul spre o altă funcție” [6, p. 218].

Or, scrierea este veșnicie și efemeritate.

Nivelul superior al lecturii îl reprezintă existența *cititorului simbolic*, care, formându-și cultura lecturii, obține treptat un simbolism definitiv, identificabil în istoria lecturii și cu înțelepciunea acestuia, care este de origine divină. În economia cunoașterii, conform lui P. Abelard, pe opera căruia reperează **M**, simbolismul cititorului este redat de curiozitatea intelectuală, care naște întrebări, iar întrebându-ne, ajungem la adevăr. Identificarea simbolismului cu nivelul superior al cunoașterii, iar cunoașterea cu desăvârșirea și fericirea, este o teză îmbrățișată nu doar de specialiștii în lingvistica simbolurilor, ci și de marile spirite ale omenirii, acreditând-o și ca argument al transcendenței în metafizic.

Toate lucrurile din lume pot deveni simboluri pentru cititori, dar „cărțile le imprimă cititorilor lor un simbolism cu mult mai complex decât cel al unei simple ustensile”, notează **M** [6, p. 250]. Primul simbol care-l deconspiră/acreditează pe cineva ca cititor este faptul de a avea în posesie cărți, cărțile înseși comportând inițial simbolul masculin al divinității, Dumnezeu sau Hristos, care „adesea a fost înfățișat exercitând funcția rabinică de învățător, interpret, cărturar, cititor”, femeii aparținându-i simbolul Pruncului și rolul de mamă.

M deci nu acceptă conceptul lui S. Freud cu privire la lectură, care îi atribuia doar o funcție de destindere – de eliberare a tensiunilor din mintea cititorului. Depinzând de timp și de loc, de starea de spirit și memoria noastră, de experiență și de dorință, plăcerea de a citi, în cazurile cele mai fericite, mai degrabă tensionează decât eliberează tensiunile din minte, acordându-le într-atât încât să le facă să cânte, determinându-ne să fim *mai mult*, nici pe departe mai puțin, conștienți de prezența lor [6, p. 346]. Deci realitatea lecturii trebuie căutată în scrisul creator, conchide **M**.

Mulțimea de elemente ale *datului lecturii* este convertită în *creatul lecturii*, sugerat de amploarea conceptului lui **M** asupra lecturii, el apreciindu-se pe sine

ca scriitor și cititor chiar dincolo de cărțile citite și cele scrise: „Rafturile cu cărțile pe care nu le-am scris, asemenea celor pe care nu le-am citit, se întind până în întunecimile cele mai îndepărtate ale bibliotecii universale. Suntem întotdeauna la începutul începutului literei A” [6, p. 351].

Autorul ca cititor. Cititul în public (tip de lectură) a fost apreciat drept un exercițiu benefic autorului încă de Plinius: încântarea de a-ți auzi propria voce, formă rudimentară de publicare, act instructiv și interpretativ al cărții (ii înveți pe auditori cum să citească); lectura în public este putere (puterea scrisului său, puterea vocii sale) asupra celorlalți, putere de a emoționa și domina. Iar cititorul-audient cunoaște nu doar un mesaj al operei adresat sieși, ci și ființa creatorului textului, în special vocea acestuia, care se suprapune peste text. „Scriitorii nasc scriitori, care, la rândul lor, nasc scriitori”, îl reactualizează M pe Plinius [6, p. 297].

Traducătorul ca scriitor. Rilke aprecia traducerea drept actul suprem al înțelegerii semnificației literare. Lectura de coautor – co-auctorială, creează semnificația; ea este un proces cultural-artistic, în care fiecare carte atrage după sine o lungă succesiune de alte cărți. „Dincolo de sensul literal și semnificația literară, textul pe care-l citim capătă proiecția propriei noastre experiențe, umbra, cum ar veni, a ceea ce suntem” [6, p. 305]. Prin urmare, „textul în care privim ne oglindește și pe noi” [6, p. 306]. O operă tradusă cândva împrumută textului, în mod necesar, punctul de vedere al cititorului (traducător). E „pierderea” cronotopului original, fapt care face opera actuală.

Când ne întrebăm, deci, dacă o operă este actuală, ar trebui să ne referim nu doar la mesajul ei, ci și la cronotopul ei original, căci mesajul unei opere din trecut vine în actualitatea cititorului de azi re-creând un nou cronotop. P. Abelard, notează M, a militat pentru menținerea dreptului de interpretare a textului de către cititor, interpretarea fiind infailibilă. *Interpretarea operei trebuie astfel recunoscută drept principiu al lecturii.*

În consens cu W. von Humboldt, care statua că fiecare limbă are o *formă lingvistică internă*, ce exprimă universul specific al poporului care o vorbește, M concluzionează că și „orice traducere bună este, în mod necesar, *diferită* de original”. Acest lucru presupune că niciun cuvânt din nicio limbă dată nu este identic cu un alt cuvânt din altă limbă, transformând traducerea într-un obiectiv imposibil...” [6, p. 315].

Traducerea, potrivit lui Nietzsche, „poate fi o imposibilitate, o trădare, o fraudă, o invenție, o minciună optimistă – dar, în desfășurarea ei, face din cititor un ascultător mai înțelept, mai bun: mai puțin sigur, mult mai sensibil, *schlichter*” [6, p. 315].

Contactul fizic cu cartea. „Actul lecturii, notează M, stabilește o relație intimă, fizică, în care toate simțurile au un rol: ochii disting cuvintele de pe pagină, urechile se fac ecoul sunetelor citite, nasul inhalează mirosul familiar de hârtie, lipici, cerneală, carton sau piele, degetele mângâie pagina aspră sau fină, legătura moale sau tare; chiar și gustul, uneori, când degetele cititorului se ridică la limbă (acesta fiind modul în care asasinul își otrăvește victimele în *Numele trandafirului* de Umberto Eco)”, deci „legile proprietății sunt tot atât de greu de respectat ca și cele ale fidelității în dragoste. La fel, proprietatea materială devine câteodată sinonimă cu un simț al înțelegerii intelectuale” [6, p. 282]. Bibliotecile personale/particulare sunt comori ale familiei, simboluri ale poziției sociale, pe la sf. sec. al XII-lea cărțile fiind recunoscute drept articole vandabile, deci și lucruri care puteau fi furate și revândute, ocupație devenită flagel, așa încât papa Benedict al XIV-lea a fost nevoit să emită o bulă care introducea pedeapsa cu excomunicarea pentru hoții de cărți. Au fost compuse și blesteme groaznice pentru hoții de cărți.

Șirul virtuților cititorului cult se încheie cu trimiterea la L. Labe, potrivit căruia „abilitarea cititorului e aceea de a recrea trecutul” [6, p. 303], care este un trecut al cititorului, precizează Rilke [6, p. 304].

Lista acestor valori n-ar fi validată mai bine decât de un șir de obișnuințe opozante calității lecturii, cum ar fi cele prezentate de S. Brant în *Corabia nebunilor* (1494), generalizate de M în titlul *Nebunul cu cartea*, o metaforă virală chiar după apariția acestei cărți, care a fost decodată în șapte vicii:

- acumularea ostentativă de cărți ca podoabe pentru saloanele lor;
- dorința de a deveni înțelept prin consumul prea multor cărți;
- colecționarea de cărți ce nu vor fi citite, ci doar frunzărite, pentru a-și satisface leneșa curiozitate;
- adorarea cărților somptuos împodobite cu anluminuri;
- legarea cărților în coperte bogate;
- scrierea și producerea cărților proaste; faptul de a-ți repugna în general cărțile și de disprețuire a înțelepciunii dobândite din cărți.

„Nebunul cu cartea” este și cel care se ascunde prin cărți de problemele lumii reale (J. Donne) sau ceea ce Sainte-Beuve a numit „turnul de fildeș”. De aceea „Bărbații rar încearcă să aghete/Fetele cu ochelari pe fețe” [Dorothea Parker, apud 6, p. 342].

Totuși Seneca acordă oamenilor care citesc beneficiul înțelepciunii, însă aceștia trebuie să poată „citi bine”, adică să posede cultura lecturii.

În opoziție cu „nebulii lecturii”, A. Huxley promovează ideea unei elite a cititorilor, reprezentând

„Marea Cultură”, care, odată constituită, nu „va lăsa să uite nicio clipă că ei („*nebunii cu cartea*” – Vl. P.) nu-s de-ai noștri”.

O carte de istorie a lecturii este și o carte de istorie a cititorilor, a indivizilor care au ales să citească anumite cărți, scriind astfel o istorie nu a naționalităților și generațiilor, ci a unor indivizi. R. de Bury, episcop și mare bibliofil englez (născut la 24.01.1287), scria că „toată gloria lumii ar fi îngropată în uitare, dacă Dumnezeu nu i-ar fi înzestrat pe muritori cu remediul cărților” [6, p. 353], idee care a condus la o alta: fiecare text cere un cititor – un anume destinatar.

Niveluri de lectură. **M** vorbește fără explicații despre faptul că nivelurile de lectură se schimbă permanent, deci e firesc că cititorii se află la diferite niveluri de lectură și că un cititor, pe parcursul vieții, trece prin mai multe niveluri de lectură. Ce înțelege **M** prin *nivel de lectură* se poate descifra prin faptele de lectură pe care le prezintă în continuare. Primul nivel ca importanță este că „cititorul citește *dincolo* de autoritatea scriitorului, are loc dialogul între cititor și scriitor. Al doilea este acela la care cititorul receptează opera în corespundere cu genul și specia cărei aparține, fiecare gen exprimând unul dintre cele trei atitudini distincte ale autorului: lirică (cântecul), dramatică și etică sau enunțare.

Nivelurile de lectură sunt sugerate și de tipurile lecturii: lectura-maraton, lectura radiofonică a unei cărți înainte de culcare, lecturile de bibliotecă, în marile săli aglomerate și în locuri depărtate, pustii, înzăpezite; lecturile la paturile bolnavilor, citirea de poezii cu fantome la focul sobei, iarna².

LECTURA

M inventariază, reactualizează sau definește, unele în premieră, un șir de concepte ale lecturii, sprijinite de evenimente majore ale istoriei culturii și civilizației, precum și de experiențe, în calitatea lor de cititori, ale numeroșilor filosofi, oameni de știință, oameni de cultură, personalități religioase, regi și împărați, tipografi și editori, inchizitori și cenzeni ai cărților și lecturii, inserând printre aceștia și propriile experiențe de devenire a sa în cea mai importantă ipostază umană – cea de cititor.

² Cititorul adorat de **M** este cel înfățișat de o fotografie din 1940 (reprodusă la pp. 244-245), a trei bărbați aflați într-o librărie lovită de bombardament, dar în care cărțile au rămas intacte pe rafturi: e cititorul care nu întoarce spatele războiului, nu ignoră distrugerea, nu se preocupă de cărți ca să se distragă vieții de afară, ci „încearcă să depășească împrejurările vădit protivnice, își afirmă dreptul firesc de-a pune întrebări”; este cititorul care „încearcă să regăsească – printre ruine, în uimita recunoaștere pe care ne-o aduce, uneori, lectura – un înțeles” (6, p. 347).

Citit-Lectura. Conceptul-cheie, în jurul căruia **M** adună conceptele lecturii, este re-definirea literaturii din dogmă – în origine a întrebărilor: „Literatura nu este o dogmă: ea oferă întrebări, nu răspunsuri concludente”. Întrebarea fiind considerată de antici motor al gândirii (Aristotel, *Categorii*), apariția în mintea cititorului, în timpul lecturii, a unei întrebări îi acordă acestuia calitatea de creator de lumi (imaginate și gândite ca posibile), de subiect al propriei deveniri ca semnificant al lumilor create: cititorul re-creează lumea creată de autor într-o mulțime nesfârșită de alte lumi, iar prin lumile create lectural, atribuie cărților citite valoare continuă în alți cititori, deoarece un cititor concret se impune de fiecare dată celorlalți indivizi-cititori cu care relaționează cu o nouă valoare culturală proprie.

Lectura este pozitivă și benefică cititorului *sui generis*, deoarece „este, sau poate fi, mijlocul deschis prin care ajungem să cunoaștem ceva mai mult despre lume și despre noi înșine, nu prin opoziție, ci prin recunoașterea cuvintelor care sunt adresate individual, din locuri îndepărtate și cu mult timp în urmă” [6, p. 14]. Conceptul de lectură este organic legat de conceptul de cititor. Deși practică de șase milenii, odată cu scrierea textelor, *lectura* este o formă recentă a *citirii*, o formă generală de cunoaștere. Lectura însă depășește celelalte forme de citire, **M** avansând-o în funcție vitală: „Cititul, aproape în aceeași măsură ca respirația, este o funcție vitală” [6, p. 22].

Ideea care însoțește întregul discurs al lui **M** despre lectură este că ea, devenind cu timpul universală și indispensabilă tuturor oamenilor, este în același timp esențial orientată către universul intelectual-spiritual al fiecărui cititor („istoria lecturii este istoria fiecăruia dintre cititori”), această capacitate a lecturii avându-și originea în cuvânt, care sintetizează semnificarea și decriptarea: „*Noi toți ne citim pe noi înșine și citim lumea din jurul nostru pentru a percepe dintr-o privire ce suntem și unde suntem*” [6, p. 22] (cursiv. n. – Vl. P.).

Cititul e un proces cumulativ, desfășurat într-o progresie geometrică.

Lectura oferă un soi de *intimitate* specifică atât în procesul realizării ei, cât și în timpul căutării cărții în librării și biblioteci.

Un alt concept definitoriu lecturii este cel cu privire la natura obiectului lecturii, redat în 1979 de I. Calvino în sentința „A citi înseamnă a aborda ceva ce tocmai ia ființă”, din care decurge că obiectul lecturii este creat/re-creat în timpul lecturii, adevăr recunoscut unanim de cercetătorii moderni ai lecturii, unii dintre ei [Cf.: Mukařovský, 9], printre care și **M**, avansând valoarea cititorului până la cea de al doilea subiect al operei literare, uneori acesta fiind considerat chiar mai

important decât autorul operei (cursiv. n. – VI. P.). În-suși **M** prezintă numeroase și epistemic fundamentate idei despre natura spirituală a cititului și a cititorului (cultivat), acesta demonstrând capacități superlative ale ființei umane spiritualizate.

Reperând pe opera lui Cicero, Augustin, Toma d' Aquino ș.a., **M** constată că cititul începe cu ochii, văzul fiind cel mai important dintre simțurile noastre: prin văz omul obține cca 80 la sută (cifră stabilită în modernitate) din informațiile procesate în timpul cunoașterii. Prin ochi, nota Augustin, lumea intră în om – universul exterior se transformă, modificat/recreat personalizat, în universul interior al omului. **M** prezintă cele patru teorii ale percepției vizuale, care confirmă ideea lui Augustin: teoria ploii de atomi a lui Epicur, teoria „pătrunderii”/emisiunii a lui Euclid, teoria însușirilor obiectului observat a lui Aristotel, teoria spiritului vizual a lui Galen. *Teoria intromisiunii* le sintetizează pe cele anterioare, explicând, după R. Bacon, mecanismul cunoașterii – al pătrunderii obiectelor real existente (în cazul citirii, a literelor), prin ochi, în creierul omului. Astfel *văzul*, localizat în creier drept o magazie, o „zonă a simțului comun”, sintetizează memoria, cunoașterea, imaginația și visele – proces numit și *aurul cunoașterii*, care, în termenii psihologiei și cogniției moderne, reprezintă cunoașterea rațională, cunoașterea artistică și cunoașterea transcendentă.

Etapele/stadiile lecturii. O formulă a procesului cititului/lecturii/receptării, sintetizată de **M**, este explicată de acesta astfel: „Pentru a extrage un mesaj din sistemul de semne negru pe alb, (1) mi-am însușit mai întâi sistemul într-o manieră aparent dezordonată, prin mișcările ochiului, (2) apoi am reconstruit codul de semne printr-un circuit neuronal în creierul meu – un lanț care variază în funcție de natura textului pe care-l citesc – și (3) am impregnat textul acela cu ceva – emoție, receptivitate fizică, intuiție, cunoaștere, suflet – care depinde de cine anume sunt eu și de felul în care am devenit ceea ce sunt” [6, p. 56] (numerotarea n. – VI. P.).

Distingem în formula lui **M** trei stadii/etape:

I. Tatonarea și fixarea obiectului cunoașterii, care include și stabilirea tipului de cod ce va fi aplicat la cunoașterea obiectului;

II. Adaptarea codului la propriul sistem de cunoaștere;

III. Complementarea/dezvoltarea/re-crearea obiectului cunoașterii cu valori specifice subiectului cunoscător/receptorului/cititorului.

Expresia „depinde de cine anume sunt eu și de felul în care am devenit ceea ce sunt” explică în cel mai fericit mod afirmația lui J. Mukařovský [9] cu privire la faptul că receptorul de artă este poate mai important

decât autorul. Formula lui **M** a cititului/lecturii este dedusă și dintr-o explicare a lui Merlin C. Wittrock din 1980: „pentru a înțelege un text, noi nu-l citim doar în sensul literal al cuvântului, îi construim acestuia un sens”. Într-un asemenea proces complex, intervine **M**, „cititorii se conectează activ cu textul. Ei creează imagini și transformări verbale ca să-i illustreze semnificația. Și mai impresionant, ei generează sensul în timp ce citesc, construind relații între ceea ce cunosc, experiențele din amintire, și propozițiile scrise, paragrafe și pasaje” [6, p. 56]. Citirea deci, explică **M**, este „un proces <...> de reconstrucție uimitor, labirintic, comun și, în același timp, personal”, căci citirea este de „o complexitate poate la fel de mare ca aceea a gândirii înseși” [6, p. 56].

De fapt, mai complexă decât gândirea, trebuie adăugat, deoarece include toate tipurile posibile de coduri, forme și mijloace de cunoaștere și creație. Cititul e o activitate atât de complexă încât nici psihologii, nici lingviștii încă n-au reușit să analizeze meticulos și să definească științific acest gen de activitate, teama lor fiind că însăși limba în care se produce lectura ar putea fi „o absurditate arbitrară” și „existența ei s-ar putea baza aproape în totalitate nu pe emițători, ci pe receptori, sau că rolul cititorilor este să facă vizibil – așa cum frumos ne-o spune al-Haytham – ceea ce scrisul sugerează prin aluzii și umbre” [6, p. 57]. „În mod misterios, constată **M**, continuăm să citim fără o definiție mulțumitoare a ceea ce facem”. Un lucru însă e cert pe parcursul întregii istorii a cititului: că lectura nu doar transmite determinațiile textului, ci le și re-creează, cititorul meritând fără rezerve titlul de *al doilea subiect creator al textului*, deși **M** nu operează acest termen.

Un fenomen al lecturii examinat de **M** este *lectura cu voce* și *lectura fără voce*, despre care s-a stabilit că au loc aproape simultan, și care își au originea în lectura textelor sacre, însoțite și de anumite mișcări ale corpului, pe motiv că la citirea textelor sacre trebuie să participe întreaga ființă a cititorului. Cele două forme de citire au generat norme ortografice și de punctuație: cititul cu voce, care s-a practicat inițial și până în evul mediu, n-a avut nevoie de majuscule, separarea cuvintelor și semne de punctuație, căci textul era „vorbit”. Cititorul „tăcut” are nevoie însă de toate normele ortografice și de punctuație pentru a realiza o lectură pe cât de intimă, pe atât și de obiectivă. Biserica a încurajat citirea cu voce și a condamnat citirea tăcută pentru a nu admite o înțelegere a textelor sacre într-un mod deosebit decât cel prescris canonic.

Memoria este un alt aspect definitoriu al lecturii. **M** prezintă o legendă, conform căreia un rege al Egiptului a respins știința scrierii, deoarece aceasta nu le va da supușilor săi, așa cum pretindea inventatorul

ei, zeul Thot, memorie și înțelepciune, ci dimpotrivă, aceștia își vor pierde memoria, căci se vor baza pe text, iar înțelepciunea se va îndepărta și mai mult de ei, mulți dintre care vor însuși doar valori străine și se vor considera înțelepți, fără să fie cu adevărat. Socrate însă credea că lectura textelor se aseamănă cu pictura, cititorul, citind, „desenează” în imaginație ceea ce redau codificat literele. Ideea este preluată și dezvoltată de Fournival (contemporan al lui Toma d’ Aquino), care afirma că cititul îmbogățește prezentul și actualizează trecutul. Dar pentru Fournival cartea era cea care deținea această putere, nu cititorul, iar Toma d’ Aquino a elaborat și reguli de memorare a textelor.

De la cheștiunea memoriei, **M** ajunge să abordeze chiar esența estetic-filosofică și pedagogică a lecturii, *noul mod de a citi*, sugerat de Augustin și aprofundat de Petrarca: „nu folosind cartea ca o proptea pentru gândire, nici încrezându-te în ea așa cum s-ar încrede cineva în autoritatea unui înțelept, ci împrumutând de la aceasta o idee, o frază, o imagine, asociind-o cu o alta, culeasă dintr-un text demult păstrat în memorie, legând totul laolaltă cu reflecții proprii – *producând, de fapt, un text nou, al cărui autor e cititorul*” [6, p. 84]. (cursiv. n. – Vl. P.). Acest nou mod de a citi, validat de autoritatea lui Petrarca – *lectura personală, re-creatoare, interpretativă și asociativă* – avea să devină două secole mai târziu, notează **M**, metoda generală în învățământul european (cursiv. n. – Vl. P.).

Exegetul însă atenționează că noua metodă de citire „nu trebuie să depășească granițele etice ale adevărului” [6, pp. 84-85] – termen-metaforă devenit mai târziu termenul *valoarea immanentă* a operei (cea produsă de autor), complementat de termenul *valoarea cititorului* sau *valoarea in actu*, *valoarea adăugată* operei literare în procesul lecturii, lectura/receptarea fiind metaforizate de **M** în *lumina schimbătoare*, argumentată de faptul schimbării pe parcurs a cititorului, schimbare care i se transmite și cărții, căci, în definitiv, valoarea unei cărți este strict auctorială doar până la primul ei cititor, de aici încolo producându-se o continuă „negociere de sensuri” (U. Eco), în cadrul căreia valoarea immanentă cedează în favoarea valorii cititorului.

De asemenea, **M** e atras, deloc întâmplător, de *metaforele lecturii*, metafora fiind forma superioară de definire a lucrurilor, „mijlocul autentic de înțelegere a contextelor” (W. Whitman). Pentru Whitman, textul, autorul, cititorul și lumea se reflectă unul în celălalt, iar cititorul și scriitorul sunt unul, căci cititorul îl reflectă pe scriitor. „...lumea ca text sau un text ca lume, menționează **M**, sunt tot atâtea moduri de a numi meșteșugul cititorului”, lumea și natura fiind și ele cărți. Cartea, la iudaici, creștini și musulmani, reprezintă Cuvântul lui Dumnezeu, însuși Dumnezeu. „Sarcina

noastră, statuează Whitman, este să citim lumea, de vreme ce această colosală carte e singura sursă a cunoașterii...”, iar ființele umane, adaugă **M**, făcute după chipul Domnului, sunt cărți de citit”. Dar, declară **M**, aceasta nu-i suficient pentru cunoaștere, care, statuează el, trebuie să fie circulară. Sau, mai exact, adăugăm noi, sferică, în centrul sferei cunoașterii aflându-se cititorul. „Metafora lecturii atrage, la rândul ei, o altă metaforă, care să fie explicată în imagini care se află în afara bibliotecii cititorului și totuși în trupul cititorului, astfel că funcția lecturii este asociată cu alte funcții corporale esențiale”, căci „cititul <...> servește drept un vehicul metaforic...”. Cititorul își apropiază cartea (mesajul comunicat de), scrie **M**, cititorul și cartea devenind una. „Lumea, care este o carte, e devorată de un cititor, care este o literă în textul lumii; astfel se creează o metaforă circulară pentru *nemărginirea lecturii*. *Suntem ceea ce citim*” [6, p. 206] (cursiv. n. – Vl. P.). Or, menționează Whitman, „nici o lectură nu poate fi, vreodată, definitivă” [6, p. 206].

Definirea metaforică a cărții, lecturii și cititorului, în context, poate deci fi superioară definirii științifice a acesteia. Folosită în această calitate, de regulă, de creatorii de literatură și artă, precum și de vorbitorii nativi ai limbii populare, versul *pe un picior de plai*, d.e., este metaforă a spațiului congenital al românului, iar *a fost odată ca niciodată* – metafora timpului etern.

Tipuri de lectură. **M** inventariază și examinează toate tipurile de lectură menționate în cel puțin o sursă, apreciind cel mai înalt *lectura în intimitate*, pe care, cu trimitere la Th. Kempis (înc. sec. al XV-lea), o consideră sursă a fericirii. Iar M. Proust mărturisea că printre marile lui plăceri pe care le-a trăit, pe primul loc este lectura: cititul, reveria, lacrimile, plăcerea senzuală (M. Proust. *Du côté de chez Swan*. Paris, 1913).

Lectura interzisă. „Fiecare cititor inventează lecturi, ceea ce nu-i același lucru cu minciuna; dar fiecare cititor poate și să mintă, subordonând cu bună credință textul unei doctrine, unei legi arbitrare, unui avantaj personal, intereselor proprietarilor de sclavi sau autorității tiranilor” [6, p. 329].

A citi în interior. Lectura permite cititorului să-și afirme simțul identității de sine. Creează un spațiu literar închis, pe care cititorii sunt încurajați să-l exploreze. Îi dă putere cititorului să depășească cercul închis creat de constrângerea socială – apreciat de **M** drept un extraordinar act de curaj³.

³ „...societatea, acuză G. Eliot, este o entitate foarte culpabilă și va trebui să răspundă pentru fabricarea multor produse dăunătoare, de la murături proaste la poezie proastă” (p. 271). Femeile, afirmă ea, scriu pentru ele însele (6, p. 273) – fenomen observabil și în literatura română. Literatura feminină, încurajată vizibil de critica literară feminină, este

Ideea *totalității lecturii*, care poate fi atribuită în primul și în primul rând cititorului, este ilustrată de **M** printr-o trimitere la V. Woolf [10]⁴.

Un aspect al lecturii, mai puțin abordat, este întrebarea cu privire la ce să citim și la ce nu trebuie să citim. **M** îl citează pe O. Wilde, care menționa: „să le spui oamenilor ce să citească se poate dovedi inutil sau vătămător”, „dar să le spui oamenilor ce să nu citească este <...> o misiune în prelungirea programei universitare” [6, p. 355].

O funcție a lecturii este citirea viitorului, considerată altădată o putere doar a preoților, astrologilor, prezicătoarelor, toate învăluite în misterul statutului funcției profesionale, funcție considerată și dar al zeilor oferit acestor persoane, odată cu inventarea scris-cititului a devenit o activitate potențială a oricui știa să scrie și să citească – capabilitate reprezentând o nouă poziție a omului în lume: aceea de a discrimina-integra cele două tipuri de existență, fizică și metafizică, omul scriitor-cititor participând el însuși la crearea și dezvoltarea lor în raport cu sine. **M** n-a sintetizat această funcție a lecturii, dar a inventariat-examinat mai multe idei, fapte și fenomene care o certifică. Din rațiunea edificării unui stat armonios, care să servească tuturor cetățenilor, au fost împărțite și opiniile față de textele religioase (dar care urma să se aplice și celorlalte tipuri de texte): I. un text poate avea o singură interpretare, și II. „fiecare cititor asociază anumitor cărți o anumită interpretare” [6, p. 244]. Deci viitorul se înfățișa fiecărui cititor în funcție de interpretarea pe care o făcea el textului citit, religios sau laic.

O definiție generalizată a lecturii dată de **M** este în „puterea de-a face semnele moarte memorie vie” [6, p. 352].

LIBERTATEA LECTURII

Libertatea lecturii e un concept operat-disputat încă pe timpul lui Socrate și Platon (*Phaidros*), înțeles ca unitate contradictorie a *lecturii literale* (care reprezintă *valoarea immanentă*, *auctorială* a operei) și a *lecturii libere* (de fapt, a unei infinități de lecturi, care generează *valoarea cititorului*), concept dezvoltat în Evul Mediu (Dante) prin termenii *lectură literală* – *lectură*

categoric mai unisexuală decât literatura masculină, care cel puțin încearcă să fie una pentru ambele sexe.

⁴ „Uneori îmi închipui, cel puțin, că atunci când va sosi Judecata de Apoi și când marii cuceritori, oamenii legii și politicieni vor veni să-și primească răsplata – coroanele, laurii, numele gravate pentru totdeauna în armură nepieritoare –, Atotputernicul se va întoarce către Petru și va spune, nu fără o anume invidie, văzându-ne cum ne înfățișăm cu cărțile sub braț: «Iată, aceștia nu au nevoie de nicio răsplată. Aici nu avem nimic să le dăm. Lor le-a fost drag să citească»” [6, p. 354].

alegorică sau *mistică*. Lectura alegorică este discriminată de Dante în altele trei: literală, alegorică și analogică, pe care **M** le numește *lecturi posibile*, în sensul că fiecare cititor dezvoltă o lectură proprie, într-un timp spațiu propriu, într-un context istoric și social specifice cititorului concret, precum și impunându-se printr-o identitate proprie. Cititorul trebuie să ia în considerare informații specifice creării textului (vocabular, intenție auctorială), redate într-un limbaj comun autorului și cititorului, precum și propriile experiențe (F. Kafka se plângea că mereu nu-i ajung pentru o lectură deplină, iar H.R. Jauss le va numi „experiențe de viață, literare și estetice”) [4], fără de care lectura literară ca act estetic este imposibilă.

Orice libertate își are originea într-o dorință. Omul a fost încurajat să devină cititor de cărți odată cu apariția cărților tipărite, iar prima carte tipărită în cultura europeană a fost *Biblia*, tendința de intensificare a activității culturale (de avansare în cultură) fiind întărită atât religios, cât și de unul dintre cele mai importante produse ale culturii laice, devenită tot mai accesibilă – cartea tipărită. Prin ea, citit-lectura au devenit o activitate universală, omniprezentă și pasibilă de a lărgi nelimitat câmpul și orizontul libertății, însăși lectura devenind un act al dorinței împlinite: prelungită în timp o oră sau un an, cu întreruperi sau amânări, sărind pasaje sau devorând întreaga pagină dintr-odată [6].

Libertatea lecturii naște sentimentul general al libertății și un *sentiment al libertății lecturii*, iar sentimentele, deși sunt denumite printr-un cuvânt comun, nu se pot declanșa altfel decât strict individual, validând astfel un semn important al identității cititorului.

ÎNVĂȚAREA LECTURII

Autorii de texte și cititorii lor nu doar reflectă lumea, inventariind și acumulând cunoștințe despre ea, ci o și organizează, unul dintre compartimentele cărții lui **M** fiind intitulat *Orânduitorii universului*. Scris-cititul are cel mai mare impact asupra educației și cunoașterii, o istorie a lecturii fiind prin excelență și o istorie asupra conceptelor de instruire, educație și cunoaștere. Toate exemplele lui **M** sunt cu cititori pasionați nativi. Doar întâmplarea îi face să-și dezvolte *pasiunea* pentru lectură în *cultură* a lecturii. Într-o povestire celebră, notează **M**, Borges își imaginează o bibliotecă la fel de vastă precum însuși universul.

Deoarece cărțile există în timp datorită cititorilor, aceștia trebuie cultivați. Către anul 1477, observă **M**, când murea Luis Dringenberg, căruia datorăm cele mai multe dintre principiile, cerințele și criteriile lecturii, obiectivele, conținuturile și metodologiile de predare a cititului și de educație literară, se stabilise

deja, în vestul Europei, „bazele durabile ale unui nou mod de a preda copiilor”, dezvoltat de C. Hofman și N. Adam la predarea-învățarea unei limbi.

Printre lucrurile de bază pe care trebuie să le învețe un cititor, identificate și examinate de M de-a lungul istoriei, reprezentând o matrice a culturii lecturii, sunt:

- învățarea și recunoașterea la vârstă fragedă a alfabetului a semnelor obișnuite prin care o societate a ales să comunice;

- dobândirea accesului, pe calea cărților, la memoria colectivă (înțelegerea textelor sacre - a *Bibliei*, *Coranului*);

- formarea morală; *educația literară*;

- învățarea dreptei credințe și protejarea de primejdii care-i amenință sufletul (scopul învățării cititului);

- învățarea gândirii – pentru care scolasticismul (sec. XII–XIII), urmând categoric preceptele lui Arisotel, a stabilit reguli meticuloase;

- operarea în învățarea lecturii a comentariilor convenționale;

- discutarea în clasă a textelor citite;

- libertatea lecturii (selectarea textelor pentru lectură, înțelegerea neconstrânsă ideologic a textelor citite și discutate);

- citirea fluentă, exactă și inteligentă;

- evaluarea unui text conform unor reguli prestabilite și aprobate oficial;

- identificarea tuturor semnificațiilor posibile ale textului (sau *lectura globală*);

- învățarea regulilor gramaticale;

- cultura vorbirii;

- asocierea celor citite cu date din arheologie, geografie și istorie (*interdisciplinaritate*);

- cerințele față de organizarea unui mediu pentru lectură în intimitate etc. (cursiv. n. – VI. P.).

Lectura progresivă este conceptul ce pledează deschis pentru libertatea lecturii, practică masiv de învățării/studioșii așkenazi ai *Bibliei/Talmudului* și răspândită ulterior în lecturile laice în forma de *lectură comentată* sau *analiză literară globală/deplină*, având drept scop decodarea a cât mai multor valori imanente/auctoriale, care, în procesul lecturii, sunt fertilizate cu valorile cititorului, de unde și denumirea de *lectură progresivă*, căci „cititul devenea astfel o activitate care nu putea fi niciodată completă” [6, p. 112]. *Lectura progresivă*, potrivit lui Kafka, care a inventariat/promovat el însuși mai multe metode de lectură, permite cititorului „să se îndepărteze de textul original și, în același timp, să pătrundă în el” [6, p. 113].

Atât *mulțimea lecturilor posibile*, cât și *lectura progresivă* nu desființează însă nici cartea, nici cititorul concret, deoarece, atenționa Kafka, un om nu poate să dea

un sens experienței sale prin intermediul altei personalități. Prin urmare, lumea nu se lasă înțeleasă deplin (printr-o carte), dar tocmai o astfel de lipsă de soluții îl determină pe cititor să vadă „esența bogăției lumii”. Astfel „fiecare text trebuie să rămână neterminat (sau abandonat, cum sugerează P. Valery)”, în sensul că, odată citit, nu-și dezvăluie deplin valorile. Respectiv, „autoritatea cititorului nu este niciodată limitată”, căci „limitele interpretării” (U. Eco) „coincid cu *drepturile textului*”. Or, „lecturile, notează M cu referire la cele cca 15.000 de titluri de cărți ale lui Kafka, editate în limbile lumii, depășesc întotdeauna ca număr textele care le-au generat” – o observație revelatoare „naturii creatoare a lecturii” [6, p. 116] (cursiv. n. – VI. P.).

Un fenomen răspândit de la inventarea scrisului și până la accesibilitatea generală la lectura individuală a cărților, este abordat de M cu titlul capitolului *Să ți se citească*, ipostază în care cititorul analfabet era de fapt un *audient*: lecturile publice din antichitatea greco-latină au devenit foarte populare, d.e., în Franța sec. al XVIII-lea. Audienții, neștiind să citească, nu aveau decât să continue o experiență pre-scriptică a oamenilor, aceea de a povesti/a nara și „a se povesti”, care însă le solicita/le solicită și azi, un anume vocabular, descifrarea imaginilor, acordarea cu împrumut a unei voci, ca să poată adăuga textului o narațiune. Practica lecturilor publice a migrat peste ocean, unde a fost creată și a funcționat, o anumită perioadă, chiar și *instituția lectorului*⁵. Elemente ale unei astfel de lecturi, deseori dramatizate, se utilizează pe larg și azi (în instituțiile preșcolare, la recitaluri și spectacolele radiofonice), cititorii-audienți trebuind să-și asume o parte a activității de re-creare a textului doar după auz, fapt care le solicită o concentrare și participare mai amplă la actul percepției, imaginației, gândirii și creației literar-artistice, deseori însă în detrimentul unității estetice a operei.

Modalitatea lecturii, la M, vizează procedee și stări de lectură esențiale actului lecturii: „Știm să citim, chiar și atunci când nu știm cum, având în minte, în același timp, cum s-ar spune, textul iluzoriu și faptul că citim” [6, p. 346]. În aceste cazuri însă „citim ca să aflăm sfârșitul, de dragul poveștii. Citim ca să nu ajungem la acesta, de dragul lecturii în sine. Citim iscoditori, ca

⁵ Răscucitorilor de țigări, d.e., li se citea dintr-o carte de către un lector plătit, în timp ce ei își făceau munca, lecturile avansând de la texte simple cu povești până la cele mai importante opere literare ale timpului. În alte cazuri, rolul lectorului îl îndeplinea, pe rând, una dintre persoanele grupului de muncă, celelalte având dreptul să intervină, să comenteze, să obiecteze, să explice, astfel de lecturi depășind informarea-cunoașterea și transformându-se în adevărate acte de plăcere colectivă.

niște copoi, uitând de tot ce ne înconjoară. Citim ne-bunește, sărind peste pagini. Citim cu condescendență, cu admirație, cu neglijență, cu pasiune, cu invidie, cu dor. Citim în răbufnire de bruscă plăcere, fără să știm ce anume ne-a provocat plăcerea” [6, p. 346].

Stării de lectură M asociază și fenomene psihice negative, care nu fac Marea Cultură a Lecturii: „...citim cu ignoranță. Citim cu mișcări încete, lungi, parcă am rătăci în spațiu, imponderabili. Citim plini de prejudecăți, răuvoitori. Citim cu generozitate, luând apărarea textului, umplând golurile, reparând greșelile” [6, p. 346]. Uneori, citim în mod metafizic (VI. P.), „când stelele sunt generoase, citim pe nerăsuflăte, cutremurându-ne, de parcă cineva sau ceva ar fi „călcat pe mormântul nostru”, de parcă o amintire a fost brusc recuperată de undeva, din adâncul nostru – recunoașterea a ceva despre care nu știam că se află acolo sau a ceva pe care-l simțeam ca pe-o pâlpăire sau ca pe o umbră, a cărei formă fantomatică se ridică și intră înapoi în noi înainte de a apuca să vedem ce este, lăsându-ne mai bătrâni și mai înțelepți” [6, p. 346].

Un instrument indispensabil lecturii sunt ochelarii: 1/3 din omenire și 24 la sută dintre cititori sunt mio-pi. „Zei înșiși n-au avut niciodată de-a face cu literatura...”, menționează *M*. Însă Zamolxe a fost cărturar (VI. P.), iar „creștinismul a fost prima religie care a plasat cartea în mâinile zeului ei” [6, p. 336], iată de ce ochelarii, de la mijlocul sec. al XIV-lea încoace, au fost supranumiți „lentile ale cunoașterii” [6, p. 336].

Hipertextul (termen inventat de T. Nelson, electronist, anii șaptezeci), oferă cititorului posibilitatea de a intra în text aproape în orice loc [6, p. 361].

Riscurile lecturii. Cu privire la absența lecturii – cel mai mare rău pe care-l poate avea lectura, *M* răspunde cu o metaforă preluată de la P. Trevor-Roger: „întunericul este un mare egalizator” [6, p. 332].

Lectura își are propriile riscuri. Primul ar fi distanțarea cititorului de realitatea cotidiană, care trebuie trăită în mod obișnuit, migrarea către imaginar fiind pasibilă de o anihilare a dezvoltării fizice și psihice, ratarea unor evenimente cotidiene cu semnificație relevantă pentru toți oamenii, și, respectiv, cu repercusiuni asupra dezvoltării intelectuale și morale. Al doilea este identificarea lecturii și cunoștințelor obținute prin lectură cu cunoașterea. „Acumularea de cunoștințe, avertizează *M*, nu înseamnă cunoaștere” [6, p. 224] – sentință care nu ar trebui înțeleasă direct, ci doar ca o notă de context, acumularea de cunoștințe fiind parte din cunoaștere, aici fiind vorba de *cunoașterea fără scop*. Al treilea – distorsionarea realității umane și a valorilor elaborate de oameni. Deși a pornit de la trebuința de a identifica, stoca și conserva anumite valori,

scris-cititul a fost și este deseori convertit către minciună (în sensul dat acesteia de Sf. Augustin), pentru care *M*, cu trimitere la J. Rose, inventariază o mulțime de „păcate” specifice lecturii:

- literatura este politică, în sensul că influențează întotdeauna conștiința politică a cititorului;
- influența unui text dat este direct proporțională cu circulația acestuia (p. 355);
- cultura „populară” este mult mai influentă decât cultura „înaltă”, reflectând astfel cu mai mare acuratețe atitudinile maselor;
- cultura „înaltă” tinde să întărească acceptarea ordinii sociale și politice existente (o prezumție larg împărtășită atât de stânga, cât și de dreapta);
- canonul „marilor cărți” este definit în exclusivitate de elitele sociale ș.a.

Cititorul obișnuit nu recunoaște acest canon sau îl acceptă doar din respect pentru opinia elitelor. Dar „noi, cititorii, suntem de obicei vinovați pentru faptul că subscriem la cel puțin una, dacă nu la toate, erorile enumerate” [6, pp. 355-356] (cursiv. n. – VI. P.).

Literatura, așadar, nici pe departe nu este doar ceea ce definesc criticii și cercetătorii literari (interpreții), definirea ei trebuind completată cu ceea ce înțelege prin literatură cititorul comun.

Opozanții lecturii. Nu numai guvernelor totalitare le este teamă de lectură, notează *M*. Cititorii pasionați sunt ridiculizați în școală, respinși de păturile slab cultivate și urmăriți pentru ideile lor de serviciile speciale ale bisericii (inchiziția) și ale statului. Chiar și părinții sunt alertați când constată că fiul sau fiica se izolează pentru a citi, deci îi trimit afară la joacă: „Du-te afară și trăiește!”, imperativ motivat mai degrabă de grija părinților pentru sănătatea fizică a copilului și mai puțin de teama că cititul în sine ar fi o activitate dăunătoare formării cultural-spirituale a acestuia. Regimurile sociale însă au o temere mult mai întemeiată. „Regimurile populare, scrie *M*, ne cer să uităm și, în consecință, etichetează cărțile drept un lux inutil; regimurile totalitare ne cer să nu gândim și, drept urmare, interzic, amenință și cenzurează; ambele, la urma urmelor, ne cer să devenim proști și să ne acceptăm cu umilință degradarea, încurajând astfel consumul unei literaturi de duzină. În astfel de împrejurări, cei care citesc nu pot fi decât subversivi” [6, p. 37].

Un opozant al lecturii, omniprezent și peren în toate societățile, este reprezentat de tot ce încapă în câmpul semantic al cuvântului *mediocritate*⁶.

⁶ *M* povestește un episod de asmuțare de către regimul lui Perón (Argentina, 1950) a unei demonstrații populiste împotriva intelectualilor de opoziție, în timpul căreia demonstranții au strigat: „Pantofi da, cărți ba!”. Riposta „Pantofi da, cărți da” n-a reușit însă să-i convingă pe populiști.

CONCLUZII

Contribuția lui A. Manguel la cercetarea lecturii este enormă, el dezvoltând concepte și principii ce depășesc investigațiile exegetilor. Or, numai un mare cunoscător al lecturii și-a putut forma o cultură a lecturii care să-l îndreptățească să afirme, după 6.000 de ani de existență a cititului, că „noi, cititorii de astăzi, încă nu știm ce este lectura” [6, p. 39], și cu toate acestea să afirme că lectura oferă cititorului o „fericire continuă și meticuloasă” [6, p. 14]. Dar meritul cel mai mare al lui A. Manguel este de a fi realizat ceea ce lipsește exegetilor literari – examinarea și definirea lecturii drept a doua natură a omului-cititor, cea cultural-spirituală. Perspectiva în cauză de interpretare a lecturii nu lipsește însă abordării pedagogice a acesteia. Cu atât mai mare este contribuția lui A. Manguel la consolidarea substratului epistemic al educației literar-artistice.

BIBLIOGRAFIE

1. Păslaru Vl. Introducere în teoria educației literar-artistice. Chișinău: Museum, 2001, ed. a I. 312 p.; ed. a II-a, București: Sygma, 2013. 198 p.
2. Kant Im. Critica facultății de judecare. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981. 572 p.
3. Heidegger M. Originea operei de artă. București: Univers, 1982. 264 p.
4. Jauss H.R. Experiență estetică și hermeneutică literară. București: Univers, 1983. 500 p.
5. Cornea P. Introducere în teoria lecturii. București: Minerva, 1988. 239 p.
6. Manguel A. Istoria lecturii. București: Orion (Nemira), 2022. 420 p.
7. Plămădeală I. Operă și text în teoria literară modernă. Chișinău: Pro Libra, 2022. 303 p.
8. Radu C. Artă și convenție. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989. 294 p.
9. Mukařovský J. Studii de estetică. București: Univers, 1974.
10. Woolf V. Cum ar trebui să citim o carte. În: Virginia Woolf. Eseuri alese I. Arta lecturii. București: RAO, 2005.

Sergiu Galben. *Muzicant-autodidact*, 2017, pânză, ulei, 87 × 82 cm.